

GRAŻYNA M. WILCZYŃSKA – BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KUL

**NAUKA I METANAUKA
A KATALOG SYSTEMATYCZNY BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO**

Piśmiennictwo naukowe odzwierciedla rozwój badań. To one wyznaczają zakres tematyczny publikacji, jednocześnie w dużym stopniu same opierają się na nich. Ciągłe pojawiają się nowe obszary badań, tworzona jest nowa terminologia. Ma to bezpośredni wpływ na informację o piśmiennictwie, jedną z form metainformacji. Musi ona uwzględniać zakres badań naukowych, rozwój terminologii, ale jednocześnie jej struktura determinowana jest koncepcjami teoretyczno-naukowymi. Możemy tu, przez analogię, odwołać się do dyskusji, obecnej przez całe dzieje myśli filozoficznej, o roli języka w poznaniu ludzkim. Jest on narzędziem wyrażania treści poznania, jednocześnie sam ją kształtuje. Podobne zależności zachodzą pomiędzy przyjętymi koncepcjami naukowymi, metanaukowymi a odpowiednio: informacją, metainformacją naukową.

Poznanie naukowe, ze względu na jego stopień, dzielimy na:

1. Poznanie przedmiotowe – opisujące, różnie rozumianą, rzeczywistość przedmiotową realną, idealną;
2. Poznanie metapredmiotowe (metanaukowe) – opisujące metody, zadania poznania naukowego przedmiotowego, przedstawiające, formułujące jego teorie.

Analogicznie informację naukową, dostępną w bibliotekach tradycyjnych, wirtualnych, hybrydowych można podzielić na:

1. Informację faktograficzną (przedmiotową) – dostarczającą dane o przedmiotach, obiektach, faktach realnych, w szerokim tego słowa znaczeniu, wiadomości z zakresu wiedzy przedmiotowej;
2. Informację dokumentacyjną (metapredmiotową) – zawierającą informacje o dokumentach będących źródłem informacji faktograficznej (przedmiotowej).

Świadomość, umiejętność rozróżnienia stopni poznania naukowego jest bardzo przydatna przy wszelkich próbach budowy klasyfikacji nauk, co rzutuje bezpośrednio na tworzone klasyfikacje piśmiennictwa, strukturę baz danych, porząd-

kowanie treściowe księgozbiorów. Teoria i praktyka ujawnia wielorakie powiązania klasyfikacji nauk i klasyfikacji piśmiennictwa.

Związki te znalazły swoje odbicie w organizacji pracy Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. W 1952 roku wyodrębniono Sekcję Opracowania Rzeczowego, która obecnie obchodzi swoje 50-lecie. Na początku jej istnienia podstawowym problemem był wybór rodzaju katalogu rzeczowego. Porównywano ze sobą katalog systematyczny i przedmiotowy. Wiele z przytaczanych argumentów odnajdujemy w pracy fundamentalnej dla bibliotekarstwa polskiego, „Katalogu przedmiotowym” Adama Łysakowskiego¹. Ówczesny dyrektor Biblioteki, o. dr hab. Romuald Gustaw, opowiedział się za katalogiem systematycznym, jako rodzajem jiw stosowanym do opracowania zbiorów. Uznano ten typ katalogu za „bardziej kształcący”, gdyż ukazuje powiązania logiczne między dziedzinami wiedzy, strukturę nauki. Jednocześnie nie znalazły uznania w BU KUL ogólne klasyfikacje biblioteczne o światowym zasięgu. UKD, KDD oceniono jako niewystarczające dla potrzeb rozbudowanej, szczegółowej informacji o piśmiennictwie będącym specjalnością naszej Biblioteki. Postanowiono opracować własne schematy klasyfikacyjne, od początku zakładając ich nierównomierną szczegółowość. Miały być bardziej rozbudowane dla teologii, humanistyki, a ogólniejsze dla nauk przyrodniczych, medycznych, technicznych. Było to zgodne z profilem Biblioteki i Uczelni – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego². Odwołano się też do doświadczeń bibliotek krajowych i zagranicznych, szukano schematów odpowiednich dla naszej Biblioteki. Ostatecznie opracowano schematy klasyfikacji, ciągle określane jako „projekty schematów”, opierając się na strukturze księgozbioru podręcznego Czytelni Głównej Biblioteki Jagiellońskiej. Wprowadzono jednak liczne zmiany, np. w działach: HISTORIA, NAUKI SPOŁECZNE, NAUKI POLITYCZNE.

Po kilkunastu latach, pod koniec lat sześćdziesiątych, postanowiono jeszcze raz gruntownie przeanalizować i zmeliorować schematy katalogu systematycznego. Ten pozornie późny termin podyktowany był wieloma względami praktycznymi. Dopiero wtedy między innymi zakończono prace związane z przebudową gmachu Biblioteki, zabezpieczono i opracowano formalnie gwałtownie rosnące zbiory, ukształtowano strukturę organizacyjną Biblioteki, wzrosła ilość etatów. Z drugiej strony, wielokrotnie zwiększone zbiory wymagały dokładniejszego opracowania rzeczowego. Chciano także uwzględnić najnowsze koncepcje teorii i filozofii nauki.

¹ Por. A. Łysakowski, *Katalog przedmiotowy. Cz. 1. Teoria*, Warszawa 2002, s. 83-163. Argumenty metodologiczne, teoretycznonaukowe przedstawiono wiele lat później, Por. G. Wilczyńska, *Typologia nauki a rzeczowe opracowania piśmiennictwa, w: Opracowanie rzeczowe zbiorów w dużych bibliotekach uniwersalnych. Materiały z konferencji 22-24 maja 1986 roku, Jarocin*, Warszawa 1989, s. 69-74.

² Od kilku lat w KUL funkcjonuje Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. W pewnym stopniu zmienia to profil zbiorów BU KUL, ale ciągle jej „mocna strona” pozostaje teologia, filozofia, szeroko rozumiana humanistyka.

Dyrektor BU KUL, o. Romuald Gustaw, zwrócił się do Rektora KUL z prośbą o powołanie zespołu metodologów i logików w celu opracowania, melioracji schematów katalogu systematycznego. Stało się to nieprzypadkowo. Jedną z charakterystycznych, wyróżniających, specyficznych cech kształtującej się lubelskiej szkoły filozoficznej była dbałość o świadomość, poprawność metodologiczną badań. Kierownikiem Katedry Metodologii Nauk był ks. prof. Stanisław Kamiński. Kierował nią od 1957 roku. Była to zresztą pierwsza w Polsce katedra metodologii nauk, utworzona w KUL w 1952 roku. Rektor przychylił się do prośby Dyrektora Biblioteki. Pismem z 29 listopada 1969 roku powołał Komisję d/s katalogu systematycznego BU KUL, której zadaniem było:

„a) dokładne zapoznanie się z dotychczasowym układem Katalogu Systematycznego Biblioteki KUL,

b) przestudiowanie klasyfikacji przyjętych w innych bibliotekach uniwersyteckich,

c) ustalenie podstawowych założeń, które powinien spełniać Katalog Systematyczny KUL,

d) opracowanie ogólnego schematu dla Katalogu Systematycznego Biblioteki KUL,

e) opracowanie podziałów wspólnych dla wszystkich dziedzin piśmiennictwa,

f) opracowanie dokładnego schematu każdej z poszczególnych dziedzin w ramach przyjętych podziałów wspólnych”³.

W skład Komisji wchodził: ks. prof. Stanisław Kamiński, doc. dr Antoni B. Stępień, dr Stanisław Majdański, dr Czesław Wojtkiewicz. W pracach, którymi kierował ks. prof. S. Kamiński, brali także udział: dyrektor Biblioteki o. Romuald Gustaw, pracownicy Sekcji Opracowania Rzeczowego, zaproszeni specjaliści wybranych dziedzin wiedzy⁴. Wiedza, erudycja i osobowość ks. Profesora kształtowały środowisko filozofów KUL. Przyjmowane przez niego koncepcje metodologiczne odcisnęły też ślad na strukturze schematów BU KUL. Dbając o opis odrębności metodologicznej różnych typów nauk, poszukiwał łączących je elementów. Te dwie, pozornie sprzeczne, tendencje charakteryzowały jego koncepcje. „Charakterystycznym rysem metodologii nauk S. Kamińskiego jest zainteresowanie tym, co nauki łączy, a nie, co je dzieli. Szczególnie zależy mu na zaradzeniu postępującej specjalizacji i spowodowanej nią poznawczej dezintegracji nauk przez pokazanie jedności wiedzy naukowej, przy równoczesnym uznaniu jej pluralizmu oraz metodologicznej autonomii poszczególnych dziedzin wiedzy”⁵.

³ Por. pismo Prorektora KUL (1365/69/P). AU KUL. DSP. A377: Komisja nie miała żadnej nazwy własnej, określano ją jako „Komisję”

⁴ Na marginesie zaznaczmy, że żywe kontakty, współpraca Biblioteki Uniwersyteckiej z Uczelnią, może także za sprawą osobistych sympatii i przyjaźni, były charakterystyczne dla ówczesnego środowiska KUL.

⁵ A. Bronk, *Filozofia nauki i nauka w ujęciu Stanisława Kamińskiego*, „Studia Philosophiae Christianae”, 29 (1993) nr 1, s. 159-160

Pod koniec lat sześćdziesiątych, trwały dyskusje nad opisem, wyodrębnieniem osobliwości, cech charakterystycznych poszczególnych typów nauk. Najlepiej wypracowana była metodologia nauk przyrodniczych. Debatowano nad swoistością humanistyki, jej odrębnością metodologiczną. Do dyskusji nad specyfiką poznania filozoficznego włączyło się także środowisko filozofów KUL. Status naukowy teologii był ciągle dyskutowany.

Ks. Kamiński poszukiwał elementów jednoczących poznanie naukowe, jednocześnie opracowywał jego typologię, klasyfikację. Uwzględniał różne kryteria podziałów, klasyfikacji. Jako jedno z nich, niezmiernie ważne, wyróżniał podział, według stopnia poznania, na nauki przedmiotowe i metanaukowe, czyli nauki o nauce. Wśród tych ostatnich wyróżniał trzy grupy główne: humanistyczne, filozoficzne i formalne; przyjmując inne kryterium, dzielił je na teoretyczne (czyste) i praktyczne (stosowane)⁶. Przyjmował szerokie pojęcie nauki o nauce jako każdej nauki, mającej za przedmiot inne poznanie naukowe. Nie zawęził go do technicznego rozumienia, według którego metanauka jest dyscypliną formalną, badającą naukę jako idealnie pojęty system naukowy. Naukę o nauce, metanaukę, określa przede wszystkim przedmiot badań, a nie metoda i stopień sformalizowania. Dopuszczał wielość metod, typów nauki mających za przedmiot poznanie naukowe, opisujących je w różnych aspektach.

Takie szerokie rozumienie nauki o nauce, jednocześnie zdecydowanie oddzielające je od poznania przedmiotowego (nauki samej), znalazło odbicie w projekcie schematu działu RELIGIOLOGIA katalogu systematycznego przygotowanego na dyskusję w BU KUL 24 marca 1972 roku.

„RELIGIOLOGIA

1. Dział informacyjny

1. Encyklopedie i słowniki
2. Bibliografia
3. Czasopisma specjalne (zob. Czasopisma)
4. Księgi pamiątkowe, Pamiętniki zjazdów, Informatory

2. Teoria i metodologia religiiologii

1. Dział informacyjny
2. *Dział metateoretyczny*
3. Podręczniki
4. Opracowania poszczególnych zagadnień

3. Historia religiiologii

1. Dział informacyjny
2. *Dział metateoretyczny*

⁶ Por. S. Kamiński, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1992, s. 35-37.

3. Podręczniki
 4. Opracowania szczegółowe
4. Organizacja religiologii
 1. Dział informacyjny
 2. *Dział metateoretyczny*
 3. Dział ogólny
 4. Opracowania szczegółowe
5. Dydaktyka i metodyka religiologii
 1. Dział informacyjny
 2. *Dział metateoretyczny*
 3. Podręczniki
 4. Opracowania szczegółowe
6. Religiologia ogólna
 1. Dział informacyjny
 2. *Dział metateoretyczny*
 3. Opracowania całościowe
 4. Religiologia opisowa
 - a. Ogólna
 - b. Szczegółowa
7. Religioznawstwo (humanistyczne nauki o religii)
 1. Dział informacyjny
 2. *Dział metateoretyczny*
 3. Opracowania całościowe
 4. Historia religii (tu też – religiozn. porównawcze historyczne – geografia religii)
 5. Filologia religii
 6. Psychologia religii
 7. Etnologia i etnografia religii
 8. Socjologia religii (+ statystyka religii)
 9. Parareligioznawstwo (mitoznawstwo, magioznawstwo, ateoznawstwo, antropozofia, teozofia)
8. Filozofia religii
 1. Dział informacyjny
 2. *Dział metateoretyczny*
 3. Opracowania całościowe
 4. Opracowania szczegółowe

9. Apologetyka religii

1. Dział informacyjny
2. *Dział metateoretyczny*
3. Opracowania ogólne
4. Apologetyka religii katolickiej
5. Apologetyka innych religii⁷.

Na drugim miejscu podziału umieszczano zawsze Dział metanaukowy. W projekcie schematu zwracają także uwagę liczne neologizmy.

Rozróżnienie stopni poznania naukowego uwzględniono też w wyodrębnionych, dla całego katalogu systematycznego, poddziałach wspólnych. Zaliczano do nich publikacje, biorąc pod uwagę dwa kryteria: teoretyczno-naukowe i formę edytorsko-wydawniczą. Znajdowały się tam prace metanaukowe, dotyczące historii, metodologii, teorii danej dziedziny wiedzy; a także wydawnictwa informacyjne: słowniki, encyklopedie, bibliografie, czasopisma, materiały z konferencji itp.

TABELA PODDZIAŁÓW WSPÓLNYCH

A. Dział informacyjno - metanaukowy (o nauce)

1. Poddział ogólny
2. Filozofia i metodologia
3. Historia danej nauki
4. Organizacja danej nauki
5. Dydaktyka danej nauki

B. Dział wiedzy przedmiotowej (sama nauka)

1. Nauki pomocnicze
2. Nauki zasadnicze
3. Nauki prakseologiczne

[w tym] Poddział ogólny

- a. Encyklopedie, słowniki, informatory
- b. Bibliografie, indeksy czasopism
- c. Czasopisma specjalne
- d. Księgi pamiątkowe, pamiątniki zjazdów itp⁸

⁷ Projekt katalogu systematycznego. Na dyskusję w dniu 24 III 1972 [maszynopis, Dokumentacja Sekcji Opracowania Rzeczowego BU KUL].

⁸ Tabela poddziałów wspólnych [maszynopis, Dokumentacja Sekcji Opracowania Rzeczowego BU KUL].

Specyfiką schematów katalogu systematycznego BU KUL było przyjęcie wówczas kryterium dzielącego piśmiennictwo na metanaukowe i naukowe (z zakresu wiedzy przedmiotowej).

Doniosłość rozróżnienia poznania naukowego i metanaukowego podkreślał ks. prof. Kamiński. „Ujęcie poznawcze natomiast trzeba podzielić najpierw na metanaukowe i naukowe. Wśród tych ostatnich zaś da się wyróżnić: a) opisowo-teoretyczne (systematyczne i historyczne), b) prakseologiczne (praktyczne, perspektywne), c) filozoficzne (dociekające ostatecznych podstaw zjawisk lub integrująco uogólniające wyniki wiedzy). Wyakcentowanie metanauki jest jak najbardziej zgodne z założeniami współczesnej metodologii nauk. Z praktycznymi potrzebami natomiast liczy się podkreślenie aspektów poznania typu technicznego i technologicznego oraz informacyjnego i organizacyjnego”⁹.

W obradach, dyskusjach Komisji brali udział bibliotekarze, pracownicy Sekcji Opracowania Rzeczowego. Ich głos był z uwagą wysłuchiwany, zwłaszcza przez ks. prof. Kamińskiego. Owocowało to kompromisem pomiędzy założeniami teoretycznymi a praktyką bibliotekarską. Dział metateoretycznonaukowy został wyodrębniony na drugim, trzecim stopniu podziału, w zależności od stopnia rozbudowania działu, gdy wymagało tego zgromadzone piśmiennictwo. Zachowano możliwość wydzielenia go na dalszych stopniach podziału. W strukturze schematów wszystkich działów zachowano następujący układ: nauki pomocnicze, zasadnicze, prakseologiczne. Oczywiście w szerokim, analogicznym rozumieniu.

W toku prac Komisji przyjęto ostateczną kolejność działów katalogu, realizując w ten sposób dwa zadania sformułowane w piśmie Rektora KUL. Katalog systematyczny BU KUL rozpoczynały działy wstępne. „Zasadniczy człon katalogu to grupy nauk, ułożone w następującym porządku: religioznawstwo i nauki teologiczne, nauki filozoficzne, humanistyczne, społeczne oraz matematyczno-przyrodnicze, medyczne i techniczne. Układ ten oddaje pogląd na świat reprezentowany przez środowisko KUL: od Absolutu, przez abstrakcję i dziedziny pokrewne filozofii tradycyjnej, przez nauki o kulturze i społeczeństwie do nauk o przyrodzie”¹⁰.

Najbardziej szczegółowym analizom poddano schematy działu G – TEOLOGIA. Dyskutowano jego strukturę, a także nazwę. Przytaczano argumenty za *Religio-*

⁹ S. Kamiński, *Roboczy projekt usystematyzowania nauk* [maszynopis] (Dokumentacja Sekcji Opracowania Rzeczowego BU KUL)

¹⁰ B. Królikowski, *Katalog systematyczny Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Opracowanie rzeczowe zbiorów w dużych bibliotekach uniwersalnych. Materiały z konferencji 22-24 maja 1986 roku, Jarocin*, Warszawa 1989, s. 125.

Przypomnijmy też, że katalogi systematyczne wielu bibliotek akademickich w Polsce miały wówczas po dziale ogólnym – dział *Marksizm*. W katalogu systematycznym BU KUL, w okresie PRL, do początku lat osiemdziesiątych, dział MA – Marksizm był jako dodatkowy obok działu O – Nauki Społeczno-Ekonomiczne.

znawstwo, oznaczającym zbiór wielu humanistycznych nauk o religii; za *Religiologia*, zakładającym szersze rozumienie, całościowe ujęcie przedmiotu badań.

Zawsze jednak nazwę działu wyrażała koniunkcja: *Religioznawstwo i Teologia*, *Religiologia i Teologia*. Dyskusje nad schematem działu zbiegły się w czasie z pracami nad wyodrębnieniem w BU KUL Czytelni Teologicznej. Schemat katalogu systematycznego działu RELIGIOZNAWSTWO I TEOLOGIA stał się podstawą uporządkowania, organizacji jej księgozbioru podręcznego, którego początek stanowiła posoborowa literatura teologiczna wyodrębniona z uwzględnieniem potrzeb czytelników.

W Czytelni zgromadzono również wiele pozycji, ze względu na prowadzone w KUL badania, na temat związków religii z literaturą, sztuką, różnymi dziedzinami wiedzy i działalności praktycznej. BU KUL posiadająca wówczas jeden z największych w Polsce zbiorów obcej literatury teologicznej była warsztatem pracy naukowców z wielu ośrodków.

W ramach dyskusji naukowców i bibliotekarzy przeanalizowano także dział FILOZOFIA, a zwłaszcza jego poddziały ETYKA I ESTETYKA¹¹.

Po 1972 roku zamierają prace Komisji. Kolejne działy katalogu meliorowano już własnymi siłami Biblioteki. Konkretnie problemy konsultowano indywidualnie z naukowcami. Zawsze jednak dbano o uwzględnienie przyjętych poddziałów wspólnych i respektowanie wyników dyskusji. Ułatwieniem były ciągle żywe kontakty z naukowcami, w tym także z ks. prof. Stanisławem Kamińskim, do jego śmierci w 1986 roku.

Po wielokrotnych zmianach schematów, wypracowaniu metodyki klasyfikacji katalog systematyczny jest własnością intelektualną BU KUL.

W BU KUL nie opracowano systemu sfomalizowanej notacji, poza działami BIBLIOLOGIA I BIBLIOGRAFIA, katalogu systematycznego. Zachowano zapis przydziałów, charakterystyk rzeczowych w języku naturalnym. Jedyne działy główne opatrzone symbolami literowymi. Wydawało się to mało istotne i ułatwiało przeprowadzanie melioracji wewnątrz działów (choć jest to pewna strata). System notacji poprzez ujednoczenie zapisu wymusza całościowe spojrzenie na katalog.

Nie opracowano do końca indeksu przedmiotowego katalogu. Mamy ciągle tylko wersję roboczą. Stanowi to dużą uciążliwość dla czytelników i bibliotekarzy.

Katalog systematyczny kartkowy, prezentowany tylko w tej formie, jest stale uzupełniany na bieżąco pozycjami wydanymi do 1996 roku i aktualnie wpływającymi do zbiorów.

Wydaje się, że ciekawe byłoby wygenerowanie systemu odsyłaczy, całkowitych i częściowych, z katalogu systematycznego, co ujawniłoby przyjmowane powiązania międzydziedzinowe piśmiennictwa, międzydyscyplinarne obszary badań. Układ chronologiczny kart pomoże określić okres rozpoczęcia badań.

¹¹ Por. A. B. Stępień, *Działalność naukowa i organizacyjna ks. prof. Stanisława Kamińskiego (1919-1986)*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 29 (1986) nr 1 (113) s. 19.

Schematy naszego katalogu stały się podstawą wielu własnych katalogów bibliotek w Polsce, zwłaszcza kościelnych. Nawet w formie skróconej służą jako pomoc w porządkowaniu, wg struktury logicznej, piśmiennictwa na określone tematy, z wybranych dziedzin wiedzy.

Na zakończenie ciekawostka. W latach 1970-1972 wyodrębniono w schematach katalogu systematycznego BU KUL Dział metanaukowy w przeciwieństwie do naukowego (wiedzy przedmiotowej). Znalazło to odbicie w strukturze poddziałów wspólnych. W latach 1976-1982 opracowano *Polską Klasyfikację Tematyczną*. Służyła ona odmiennym celom niż klasyfikacja piśmiennictwa. W niej także spotykamy pojęcie metanauka, 83.01.00 *Metanaukoznawstwo (nauka o naukoznawstwie)*, 03.01.00 *Metareligioznawstwo (nauka o religioznawstwie)*. W praktyce element *Metanauka* nie występuje na trzecim stopniu podziału¹². Akta zgromadzone w Archiwum Uniwersyteckim KUL dają mocne przesłanki do przyjęcia, że w pracach nad PKT brał udział ks. prof. Stanisław Kamiński.

¹² Por. *Polska Klasyfikacja Tematyczna. IV wersja*, oprac. zespół Zakładu Języków Informacyjnych Instytutu INTE pod kierunkiem E. Ścibora, Warszawa 1996, s. 79, 17, 5.